

Forskningsformidling – den forsømte forpliktelse

Sammendrag

Bakgrunn. Formidling er en av universitetets hovedoppgaver. Det medisinske fakultet ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) har startet et arbeid for å prioritere forskningsformidling og søker etter tiltak som kan gi formidling en større og mer synlig plass ved fakultetet.

Materiale og metode. En tverrfaglig formidlingsgruppe har møtt de ulike fagmiljøene ved Det medisinske fakultet, NTNU for å kartlegge erfaringer med og holdninger til forskningsformidling. Gjennom 124 forskningsprosjekter som ble presentert for gruppen høsten 2003, og et formidlingsseminar våren 2004 er det identifisert tiltak som kan integrere formidling i fagmiljøenes daglige arbeid.

Resultater. Fagmiljøene ved fakultetet rapporterte i hovedsak gode erfaringer med og positive holdninger til allmenn forskningsformidling. Men formidlingsarbeidet ble karakterisert som fragmentert, tilfeldig og personavhengig. De viktigste tiltakene for å bedre den allmennrettede forskningsformidling ved fakultetet ble angitt å være en mer formalisert infrastruktur for formidling på instituttnivå, bedre utdanning og mer praktisk opplæring i formidlingsvirksomhet samt større vektlegging av formidling i fakultetets meritterings-system.

Fortolkning. Gode intensjoner og positive holdninger til forskningsformidling kan omsettes til praktisk handling ved hjelp av relativt enkle midler. Økt kompetanse, bedre rutiner og et system for premiering av formidlingsaktivitet kan gi formidling en plass på linje med forskning og utdanning i tråd med universitetets målsetting.

Engelsk sammendrag finnes i artikkelen på www.tidsskriftet.no

Oppgitte interessekonflikter: Ingen

Magne Nylenna
magne.nylenna@shdir.no

Arild Skaug Hansen
Anne Britt Støreng

Steinar Westin

Det medisinske fakultet
Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
7489 Trondheim

«Institusjonene har ansvar for å formidle kunnskap om virksomheten og for å utbre forståelse for og anvendelse av vitenskapens metoder og resultater» (1). Slik lyder § 2-4 i universitetsloven, og på denne måten lovfestes universitetenes plikt til å drive forskningsformidling. Loven sier imidlertid lite om hvordan denne formidlingen skal skje og hvilket omfang den skal ha i forhold til universitetets to øvrige hovedoppgaver, forskning og utdanning.

Mens forskning er den fremste forutsetning for merittering og kvalifisering for akademikere og undervisningsforpliktelse fastsettes detaljert for den enkelte universitetsansatte, finnes få incitamenter eller konkretiserte forpliktelse til å drive formidlingsarbeid.

I daglig norsk betyr å formidle å bringe noe videre, dvs. flytte et eller annet fra noen til noen andre, å være mellommann for, eller å overføre (2). «Med forskningsformidling menes at forskere formidler vitenskapelige resultater, arbeidsmåter og holdninger fra et spesialisert forskningsfelt til personer utenfor feltet, samt deltar i samfunnsdebatten med forskningsbasert argumentasjon,» har Det akademiske kollegium ved Universitetet i Oslo uttalt (3).

Det er vanlig å skille mellom tre hovedtyper av forskningsformidling:

- *Forskerrettet forskningsformidling* er den tradisjonelle vitenskapelige publiseringen, kommunikasjon mellom forskere.
- *Brukerrettet forskningsformidling* retter seg mot avgrensede grupper med spesielle kunnskaps- eller teknologibehov. I medisinen dreier det seg oftest om kommunikasjon mellom forskere og klinikere.
- *Allmennrettet forskningsformidling* retter seg mot det brede publikum, mot allmennheten, kommunikasjon mellom forskere og pasienter, pårørende, politikere, massemedier etc.

Når det snakkes om forskningsformidling som en forsømt forpliktelse, er det særlig den allmennrettede formidlingen det tenkes på. Formidlingsutvalget ved Norges teknisk-

naturvitenskapelige universitet (NTNU) har anbefalt tre hovedstrategier for å bedre denne formidlingen (4):

- å motivere og dyktiggjøre ansatte og viderekomne studenter for å drive allmennrettet formidling
- å etablere et faglig og teknisk støtteapparat for forskningsformidling
- å heve den allmennrettede forskningsformidlingens status ved universitetet

Det medisinske fakultet ved NTNU har inkludert en generell satsing på forskningsformidling i sitt strategidokument (5) og konkretisert dette i fakultetets handlingsplan for perioden 2003–04 (6). Første trinn i arbeidet med å omsette strategien til praktisk handling var en dør-til-dør-aksjon ved instituttene ved fakultetet i 1999–2001. Den aksjonen hadde som mål å øke medieoppmerksomheten rundt medisinsk forskning, og blant annet ved hjelp av erfarne forskningsjournalister førte dette til en fordobling av antall medieoppslag om den medisinske forskningen i Trondheim (7).

Neste skritt i arbeidet ble tatt høsten 2003. Fakultetet hadde i mellomtiden gjennomgått en intern omorganisering, og målsettingen var nå flerdelt:

- å identifisere forskningsprosjekter, -resultater og hendelser som kan egne seg for fakultetsekstern formidling
- å identifisere incitamenter og hindringer for forskningsformidling ved fakultetet
- å øke kompetansen på og bevisstheten om formidlingsarbeid blant fakultetets ansatte
- å bidra til at formidling integreres i instituttene og fakultetets ordinære virksomhet

I henhold til fakultetets handlingsplan ble det i 2003 også vedtatt at formidlingsaktivitet skal inngå som et element i grunnlaget for intern ressursfordeling til instituttene. Det ble i 2003 dessuten opprettet en egen formidlingspris ved fakultetet. Prisen utdeles årlig til en ansatt som har utmerket seg i særlig grad innen formidlingsarbeid.

Metode

En tverrfaglig prosjektgruppe med kompetanse innen journalistikk, forskning og forskningsformidling ble oppnevnt av fakultetsledelsen. Gruppen besøkte i løpet av høstsemesteret 2003 alle fem instituttene ved fakultetet (Institutt for samfunnsmedisin, Institutt for sirkulasjon og bildediagnostikk, Institutt for laboratoriemedisin, barne-

og kvinnesykdommer, Institutt for kreftforskning og molekylær medisin og Institutt for nevromedisin) samt HUNT Forsknings-senter i Verdal. I alt 124 ulike forskningsprosjekter ble presentert for gruppen, og ved alle presentasjonene ble forskernes og forskningsmiljøenes syn på, erfaring med og holdning til forskningsformidling drøftet. 1. mars 2004 ble det arrangert et oppsummerende formidlingsseminar for hele fakultetet med ca. 70 deltakere. På denne bakgrunn ble konkrete forslag til tiltak som kan bedre den allmennrettede forskningsformidlingen ved fakultetet drøftet i grupper.

Resultater

Interessen og engasjementet for formidling var gjennomgående høyt ved alle fagmiljøene ved fakultetet. Mange av forskerne hadde vært med på forrige runde for 3–4 år siden og husket resultatene da som positive. Likevel var det ved flere av instituttene sentrale personer og til dels hele miljøer og grupper som ikke møtte.

På bakgrunn av presentasjonene på møtene ble det utarbeidet en katalog over prosjekter og saker som kan være egnet for eksternt formidling. Denne katalogen kan danne grunnlag for mer individuell veiledning i forskningsformidling. I tillegg til konkrete og velavgrensede forskningsprosjekter ble det identifisert en rekke mer prinsipielle spørsmål og saker som kan egne seg for formidling knyttet til forskningens rolle i dagens helsevesen og samfunn, forskningsetikk (for eksempel informert samtykke, biobanker og liknende) og andre etiske dilemmaer og problemstillinger. Den muntlige forskningsformidling foregår i dag rutinemessig ved hjelp av power point-presentasjoner. Mange av disse presentasjonene er gjennomarbeidet og velfungerende, men det er stort rom for forbedringer og ikke minst for større trygghet både i den tekniske og pedagogiske bruken av dette hjelpemidlet (som primært skal være til hjelp for tilhørerne – ikke for formidlerne).

Formidling som aktivitet

Forskningsmiljøene hadde ulike erfaringer med og holdninger til formidling. Ved Institutt for samfunnsmedisin gikk mye av samtalen med til å diskutere forskningsformidlingens rolle som kulturskaper og potensiell sykeliggjørende faktor i samfunnet. Mulige kommersielle bieffekter av formidling av medisinske forskningsresultater til offentligheten ble også drøftet. Denne bekymringen var mindre fremtredende ved de andre instituttene. Men i tillegg til å gjennomgå konkrete prosjekter ble formidling som aktivitet problematisert i alle møtene. Typiske uttalelser om formidling er gjengitt i ramme 1.

Allmenn og offentlig oppmerksomhet er ønskelig og nesten nødvendig i kampen om ressurstildeling i dagens samfunn, så flere, og understreket at dette var en viktig motivasjon for forskningsformidling.

Ramme 1

Uttalelser om formidling registrert under møter med instituttene:

For

- «Populærvitenskap er gøy»
- «Viktig at vi [fagmiljøet] blir synlige»
- «Tar media kontakt, er det klart at man skal være positiv»
- «Formidling er viktig også for rekruttering»
- «Journalister er veldig interesserte. Det er stort sett forskeren det henger på»
- «Mange ser en klar belønning i formidling i form av oppmerksomhet som kan gi ressurser»
- «Det er utrolig hva du får folk til å komme og høre på bare du gir det en god innpakning»
- «Formidling kan brukes for å stimulere svake miljøer»

Imot

- «Tid er den viktigste begrensende faktor»
- «Det er ikke slik at all PR er god PR»
- «Det blir for mye fokusering på enkeltpersoner»
- «Noen ganger går det litt for kjapt hos journalistene, spesielt i aviser»
- «Manglende kunnskap om og kompetanse i formidling er en begrensning»
- «Et problem ved formidling er en dreining av fokus som ikke er ønskelig»
- «Timing er vanskelig både i forhold til vitenskapelig publisering og kommersialisering»
- «Forskere er redde for å «prostituere» seg»
- «Det blir lett et negativt stempel på de forskerne som eksponerer seg»
- «Jeg kjenner ikke igjen ordene mine når jeg blir intervjuet»
- «Når de [journalistene] ringer, gjør jeg mitt beste for å forhindre at jeg blir kilde»
- «Offentliggjøring av sykdomsforekomst kan gi uønsket medikaliseringseffekt»
- «Det er vanskelig å vite hva man kan offentliggjøre gjennom allmennmedier i forhold til vitenskapelige tidsskrifter»
- «Jeg er generelt kritisk til formidlingens rolle. Den kan forme helsetjenesten på en uheldig måte og ha utilsiktede effekter»

Mange etterlyste mer opplæring og trening i praktisk formidlingsarbeid. Hva gjør vi når journalister ringer? Hvordan kan vi presentere budskapet vårt på en best mulig måte? Aviser og etermedier ble sett på som de mest åpenbare formidlingskanalene. Foredragsvirksomhet og annen muntlig formidling fikk liten oppmerksomhet, likeså elektronisk formidling, for eksempel via Internett. Forskningsformidling ble stort sett oppfattet som en passiv og reaktiv virksomhet der man forholdt seg til de henvendelser som måtte komme og svarte på de spørsmål som journalister eller andre stilte. Få hadde erfaring med aktivt å gå ut med sine egne saker og ingen av instituttene hadde satt slik proaktiv formidling i system.

Formidlingens status blant kolleger ble tatt opp av flere. Blir jeg sett rart på om jeg står frem offentlig? Selv om det ble hevdet at holdningen hadde endret seg noe, ble det sagt at det fortsatt ikke er risikofritt å eksponere seg utad. «Kjendiskåt» er ingen heders-tittel i forskerkretser.

Timing av allmenn forskningsformidling i forhold til vitenskapelig publisering og et forskningsprosjekts ulike faser ble sagt å være vanskelig. Når er den rette tiden til å stå frem med hypoteser, funn og konklusjoner? Hva skal man si før man har resultater? Usikkerhet omkring hva man bør og kan si om forskningsarbeid som er under publisering i vitenskapelige tidsskrifter, ble fremholdt av flere.

Noen kunne fortelle om dårlig erfaring med journalister, at egne ord ikke ble gjen-

kjent når de kom på trykk, og et par forskere hevdet at de hadde bedre erfaring med radioreportere enn med avisjournalister. Det gjorde inntrykk da en forsker bekjente at han gjorde sitt beste for å forhindre å bli kilde når han ble kontaktet av journalister. Men flere fortalte også om gode opplevelser og om en god dialog med journalistene. I sin alminnelighet synes forskerne å foretrekke magasinprogrammer (*Schrödingers katt* på NRK1 ble fremholdt av mange) fremfor nyhetssendinger. Mer tid og rom og mulighet for å gå mer i dybden blir foretrukket fremfor kortfattede presentasjonsformer. Dagens personfokuserende journalistikk kan være et hinder for god og saklig forskningsformidling, likeså det høye tempoet og den kjappe arbeidsmetoden i mange redaksjoner. Det ble også gitt eksempler på konfliktsøkende journalistikk der balanserte og lite sensasjonspregede kommentarer har liten interesse.

Få klaget over mangel på tid til formidling, selv om det ble nevnt som en åpenbar begrensende faktor. Formidlingens begrensede meritterende verdi ble heller ikke viet mye oppmerksomhet.

Formidlingsseminaret

I gruppearbeid blant fakultetets ansatte ble dagens formidlingsvirksomhet karakterisert som fragmentert og tilfeldig selv om det ble fremhevet at Det medisinske fakultet, NTNU er et godt eksempel i forhold til mange andre fakulteter. Formidlingsarbeidet er i for høy grad personavhengig og en mer sys-

Ramme 2

Tiltak som kan bedre den allmennrettede forskningsformidlingen ved Det medisinske fakultet, NTNU

Infrastruktur

- Hvert institutt må utvikle en formidlingsstrategi, utpeke formidlingsansvarlige og etablere rutiner for mediekontakt
- Faste konsulenter (for eksempel journalister) bør benyttes
- Det bør produseres «publikumsversjoner» av vitenskapelige artikler
- Fakultetet bør vurdere å engasjere en informasjonskonsulent/medierådgiver med ansvar for å stimulere, koordinere og utvikle formidlingsvirksomheten

Utdanning

- Kompetansen i formidlingsarbeid må økes
- Det må være utdanningstilbud på alle nivåer
- Det bør jevnlig avholdes seminarer med praktiske øvelser

Merittering

- Forskningsformidling må registreres og synliggjøres
- Dokumentert formidling må premieres på individ- og instituttnivå
- Gode formidlere må «dyrkes», ikke kritiseres

tematisk tilnærming ble etterlyst. Behovet for å skape en kultur for forskningsformidling ble understreket. De konkrete forslag til tiltak ved fakultetet basert på fem gruppebesvarelser fremgår av ramme 2. De viktigste innsatsområdene er infrastruktur, utdanning og merittering.

Diskusjon

Universitetet har en naturlig forpliktelse ikke bare til å fremskaffe ny kunnskap, men også til å sørge for at både de som kan dra nytte av denne kunnskapen og de som har finansiert denne aktiviteten kan bli kjent med resultatene. En større rapport om formidlingsarbeidet som ble utarbeidet ved Universitetet i Oslo i 1999 (8) tok til orde for mer formalisert forskningsformidling. Mens Det medisinske fakultet ved Universitetet i Oslo i sin tid uttalte seg skeptisk til en slik utvikling og ble kritisert for dette (9), synes fagmiljøene ved Det medisinske fakultet, NTNU å være positive til tiltak som kan styrke formidlingsarbeidet.

Det kan skyldes tilfeldigheter og møtekollisjon at sentrale personer og miljøer uteble fra møtene med instituttene, men det er grunn til å tro at det forelå en «positiv selek-

sjon» i den forstand at de som er mest skeptisk eller negativ til formidlingsvirksomhet ikke prioriterte møtene. Dette kan et stykke på vei forklare den gjennomgående positive holdningen til formidling.

Tradisjonelt har forskningsformidling i akademiske miljøer først og fremst blitt definert som formidling av kunnskap til allmennheten, dvs. «allmennrettet forskningsformidling». Men både fordi «allmennheten» blir et stadig mindre homogent begrep og fordi forskning blir mer og mer spesialisert, finnes det ulike forståelser av målgruppen. I virkelighet er det et slags kontinuum fra det som kalles forskerrettet formidling, via brukerrettet til allmennrettet formidling. Tilgang til tradisjonelle forskningspublikasjoner gjennom elektroniske medier for folk flest og langt mer kritiske og forbrukerorienterte pasienter enn før gjør at det tidligere skillet mellom formidling til fagfolk og formidling til legfolk gradvis utviskes.

Formidling består ikke i at noen som «kan noe» (forskere) informerer eller «opplyser» noen som «ikke kan noe» (allmennheten). I tråd med en moderne formidlingsforståelse er det snakk om toveiskommunikasjon mellom grupper med ulike behov og ulike forutsetninger, for eksempel dialog mellom ulike faggrupper. Forskningsformidling handler også om mer enn offentliggjøring av resultater av forskningsprosjekter. Det handler om åpenhet i forhold til forskningens muligheter og begrensninger, og om synlighet og deltakelse i den allmenne samfunnsdebatt.

Mest oppmerksomhet i diskusjonen om den allmenne forskningsformidling får journalistisk dekning av forskning i aviser, radio og fjernsyn. Det aller meste av slik dekning skjer etter initiativ fra journalister. Såkalt «proaktiv» formidling, der forskerne selv tar initiativ, kunne og burde vært langt mer utbredt. Mediekunnskap og kyndighet i omgang med journalister er viktig for god forskningsformidling, men langt fra det eneste innsatsområdet i forskningsformidlingen. Andre allmenne formidlingskanaler er bl.a. skoleverket (for eksempel gjennom lærebøker og læremidler) og organisasjonslivet (for eksempel gjennom foredragsvirksomhet).

Historikeren Odd-Bjørn Fure har skissert tre forskertyper med ulike syn på forskningsformidling (10):

- *Den tilbaketrukkne* som deltar lite i den offentlige samfunnsdebatten, opptrer sjelden i mediene, men formidler sin kunnskap gjennom vitenskapelige fora
- *Den opplysende* som deltar i samfunnsdebatten gjennom mediene, men som begrenser sin deltakelse til diskusjoner som gjelder eget fagfelt
- *Den allvitende* som ofte kalles «rikssynser», som deltar aktivt i samfunnsdebatten og uttaler seg også i saker han selv ikke har forsket på.

I et valg mellom disse tre typene vil nok de fleste ønske seg rollen som den opplysende, men større forståelse for og aksept av de få rikssynserne som finnes i det norske medisinske miljøet, kan redusere den store gruppen tilbaketrukkne.

Som for forskning og undervisning trengs det langsiktig og bred satsing på kompetanseutvikling også når det gjelder formidling. Det er en klar synergieffekt mellom universitetets tre hovedforpliktelse. All virksomhet står mer støtt på tre enn på to pilarer. Vår tids, og ikke minst fremtidens krav til åpenhet og offentlighet gjør allmenn forskningsformidling til et naturlig satsingsområde. De tre prioriterte områdene for formidlingsutvikling (ramme 2) må følges opp med ressurser og konkret handling.

Neste naturlige skritt i arbeidet må være å utvikle instituttbaserte formidlingsstrategier, å styrke formidlingskompetansen både blant studenter, forskere og lærere ved fakultetet og å etablere premieringssystemer som gjør at det lønner seg å satse på formidling.

Litteratur

1. Lov om universiteter og høyskoler av 12. mai 1995 nr. 22. <http://www.lovdato.no/all/nl-19950512-022.html> (23.6.2004).
2. Bokmålsordboka. Oslo: Universitetsforlaget, 1986.
3. http://www.uio.no/om_uio/formidling.html (23.6.2004).
4. Allmennrettet forskningsformidling. Strateginotat vedtatt av Formidlingsutvalget 20. april 1998 og av Kollegiet i møte 8.10.98, K-sak 189/98. <http://www.ntnu.no/administrasjon/formidlingstrategi.html> (23.6.2004).
5. www.medisin.ntnu.no/strategi/ (23.6.2004).
6. www.medisin.ntnu.no/adm/handlingsplan/Handlingsplan2004.pdf (23.6.2004).
7. Sundar T. Forskningskunnskap skal ut til folk. Tidsskr Nor Lægeforen 2000; 120: 518.
8. www.admin.uio.no/ia/arkiv/utredningf2.html (23.6.2004).
9. Gulbrandsen P. Forskningsformidling til besvær. Tidsskr Nor Lægeforen 2000; 120: 423.
10. Bryne A. Rikssynseren. Provokatør, veiviser eller klovn i det offentlige rom. I: Bjørndal A, Nylenna M, red. Med makten i sitt ord. Festskrift til Per Fugelli på 60-årsdagen. Oslo: Unipub, 2003: 145–8.